

การตีความสัจจะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง
INTERPRETATION OF TRUTH FOR THE IMPROVEMENT OF QUALITY OF LIFE
ACCORDING TO MODERATE POST-MODERN PHILOSOPHICAL CONCEPTS

ชุมพล ชนะนนท์

Chumpol Chananon

รวีช ตาแก้ว

Ravich Takaew

สาขาวิชาปรัชญาและจริยศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Philosophy and Ethics Program,

Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University

E-mail: s61584934003@ssru.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 9 กุมภาพันธ์ 2566

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 11 มิถุนายน 2566

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 18 มิถุนายน 2566

บทคัดย่อ

ในทางปรัชญา สัจจะ หมายถึง ภาวะของความจริง ภาวะของความจริงสะท้อนผ่านการรับรู้ของมนุษย์ออกมาเป็นกระบวนการหรือปรัชญาของแต่ละบุคคล มนุษย์แต่ละคนเห็นสัจจะเป็นเช่นไรก็ตีความเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองไปตามสัจจะที่ตนเห็น และมีเป้าหมายของชีวิต คือ ความสุขแท้ตามแต่ละบุคคลเข้าใจจากการตีความสัจจะที่ต่างกัน ทำให้มนุษย์มีการผลักดันและขับเคลื่อนรูปแบบของชีวิตที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะดำรงชีวิตในสังคมรูปแบบเดียวกันก็ตาม บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์ วิจัย และวิจารณ์การตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง โดยใช้วิธีวิจัยทางปรัชญา ได้แก่ วิภาษวิธีเพื่อแลกเปลี่ยนเหตุผลระหว่างสองฝ่ายคือฝ่ายกระบวนการหรือปรัชญานวยุคและฝ่ายกระบวนการหรือปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง กระบวนการคิดไตร่ตรองเพื่อแสดงเหตุผลเชิงวิพากษ์ และประเมินคุณค่า ผลการวิจัยพบว่า ฝ่ายตรงข้ามให้เหตุผลสนับสนุนไว้เพื่อพิสูจน์ว่า สัจจะต้องตีความจากระบบเครือข่ายของนวยุคภาพถึงจะถูกต้องตามความเป็นจริง เหตุผลฝ่ายตรงข้ามดูเหมือนว่า สัจจะต้องตีความจากระบบเครือข่ายของนวยุคภาพเท่านั้น เพราะระบบเครือข่ายของนวยุคภาพมีความน่าเชื่อถือและเป็นความจริงสากล แต่ผู้วิจัยกลับมีความคิดเห็นตรงกันข้ามว่า การตีความดังกล่าวยังมีจุดอ่อนที่สามารถโต้แย้งได้ การตีความสัจจะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ได้จำกัดอยู่ที่ระบบเครือข่ายของนวยุคภาพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะข้อสรุปดังกล่าวเกิดจากการตีความที่ละเลยในเรื่องคุณค่าของสัจจะในระดับปัจเจกและสิ่งอื่นที่อยู่นอกกรอบเครือข่าย

ไม่สอดคล้องกับความจริงของชีวิตที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นหลักสำคัญของปรัชญาหลังนวยุค โดยเฉพาะในเรื่องของพลังสร้างสรรค์ กล่าวคือ ความรู้สากลที่เป็นระบบเครือข่ายที่นวยุคภาพลัทธิอ้างนั้น ล้วนมาจากพลังสร้างสรรค์ที่มาจากผู้คิดนอกกรอบระบบเครือข่ายแบบเดิมๆ ที่ผ่านมานวยุคเองมัก ปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ สรุปได้ว่า แม้สังคมที่แต่ละบุคคลค้นพบจะขัดแย้งกับระบบเครือข่าย หากได้ เสริมสร้างวิจารณ์ญาณให้กับผู้ตีความอย่างไม่ยึดมั่นถือมั่น รวมทั้งให้ใช้พลังสร้างสรรค์ พลังปรับตัว พลัง ร่วมมือและพลังแสวงหา เพื่อสามารถเข้าถึงความสุขแท้ของชีวิตในแต่ละช่วง ย่อมสามารถยอมรับได้ว่าเป็น สังคมที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้

คำสำคัญ: สังคม, ความสุขแท้, ปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง

ABSTRACT

In the philosophy, truth means the status of reality reflected through human's perception to be individuals' paradigm. Each human considers truth and interprets it to develop his/her quality of life based on truth he/she sees, and the life goal is the authentic happiness understood by each one. The different interpretation causes humans to have the different drive and movement. This article aimed to analyze, appreciate, and apply the interpretation of truth according to the moderate postmodern philosophical concepts by using the philosophical methodology such as dialectic to exchange reasons between both parties or between modern paradigm and moderate postmodern paradigm, consideration to present the critical reasons, and value evaluation. The result showed that the opposite party gave a reason to prove that truth only interpreted by the modern network system was true. The opposite party viewed that "truth must be interpreted by the modern network system only" because it was reliable and universally true. However, the interpretation of truth for the improvement of the quality of life was not limited in the modern network system only because such conclusion came from the interpretation that ignored the value of truth at the individual level and others beyond the network system. This does not conform to the reality of life changing all the time, which is the main point of the postmodern philosophy, especially creativity power, that is, universal knowledge referred by the modern network system came from the creativity power of persons whose thought was out of box. In conclusion, although truth discovered by each person would be conflict the network system, if the interpreters considered without attachment, and used the creativity power, adaptivity power, collaboration power, and requisitivity power to reach the authentic happiness in each life span, they would accept that they were the truth capable of developing the quality of life.

Key word: Truth, Authentic Happiness, Moderate Postmodern Philosophy

1. บทนำ

ธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมรักสุขเกลียดทุกข์ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของหน้าที่การงาน คนรักครอบครัว หรือแม้แต่คนรอบข้าง คนส่วนมากย่อมอยากจะทำให้สิ่งต่างๆ ได้ดังใจหรือทำตามใจดังที่ได้คาดหวังจินตนาการไว้ ไม่ว่าจะเป็นความสุขแบบชั่วครวร จะเป็นความสุขที่มั่นคงจากการมีชีวิตที่ดี (well-being) หรือเป็นความสุขระดับศาสนาที่พ้นจากความต้องการทางโลก (โลกุตระสุข) ความสุขในระดับต่างๆ นี้ล้วนมาจากสิ่งของที่แต่ละบุคคลเข้าใจและยึดถือเป็นอุดมคติของชีวิต ผ่านประสบการณ์และโลกทัศน์ของตน เช่น การมองเห็นโลก การรับรู้โลก การที่คนแต่ละคนตีความสิ่งต่างๆ ในโลกหรือมองว่าสรรพสิ่งในโลกมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร ทั้งนี้ คนเราจะมีโลกทัศน์อย่างไรขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในสังคมของตน เช่น คนตะวันตกกับคนตะวันออกมีโลกทัศน์ต่างกัน การท่องเที่ยวทำให้เรามีโลกทัศน์ที่กว้างไกลและปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดีขึ้น (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2550) สิ่งของที่แต่ละบุคคลแสวงหาและยึดถือเป็นอุดมคติของชีวิตนั้นมีมากมายหลายสิ่งไม่ว่าจะเป็นความสุขกาย ความสบายใจ การได้พักผ่อน การได้ชื่นชมศิลปะ การมีเพื่อน การได้รับการยอมรับจากสังคมพื้นฐานของชีวิตอยู่ได้ด้วยวัตถุ การมียศ ตำแหน่ง ซึ่งเป็นเรื่องเกียรติและศักดิ์ศรีของชีวิต ไปจนถึง ปัญญาความรู้ และความหลุดพ้น

การตีความสัจจะของคนไทยในปัจจุบัน เป็นการตีความตามหลักวิทยาศาสตร์ หลักศาสนา หลักคำสอนของเจ้าสำนัก หลักความกลัวหรือความเคารพยำเกรง หรืออาจกล่าวอีกมุมหนึ่งได้ว่า ทุกคนมีการตีความสัจจะผ่านกระบวนการตรรก์ 5 เรื่องกระบวนการตรรก์ คือ ความเชื่อพื้นฐานในจิตใจของมนุษย์ทุกคน แตกต่างกันตามเพศ วัย สิ่งแวดล้อม การศึกษาอบรม และการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคล กระบวนการตรรก์ไม่ใช่สมรรถนะตัดสินใจ เพราะสมรรถนะตัดสินใจ คือ เจตจำนง แต่เป็นสมรรถนะเข้าใจ และเชิญชวนให้เจตจำนงตัดสินใจที่ต่างกัน (กิริติ บุญเจือ, 2545ก) เช่น กระบวนการตรรก์ดีกดำบรรพสนใจในความรู้อาใจเบื้องบน กระบวนการตรรก์โบราณสนใจในความรู้ว่าด้วยกฎและเกณฑ์ กระบวนการตรรก์ยุคกลางสนใจในความรู้ศาสนาเพื่อไปสู่โลกหน้า กระบวนการตรรก์นวยุคสนใจความรู้วิทยาศาสตร์ที่ประสานสอดคล้องเป็นเครือข่ายที่สมบูรณ์ กระบวนการตรรก์หลังนวยุคสนใจความรู้ที่อยู่ในข่ายของเครือข่ายความรู้เพื่อหิบบกคุณค่าคืนกลับมาและเผยแผ่ความรู้ไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทุกกระบวนการตรรก์ล้วนมุ่งตีความสัจจะโดยมีเป้าหมายเพื่อชีวิตที่ดีมีความสุข (wellbeing) เหมือนกัน แต่มีความเข้าใจสัจจะที่ต่างกันจึงมีลักษณะของความสุขที่ต่างกัน

จากความความเข้าใจสัจจะที่ต่างกันทำให้มนุษย์มองปัญหาไม่เหมือนกัน แม้ว่าจะเป็นสัจจะเรื่องเดียวกันแต่ตีความออกมาไม่เหมือนกัน ตัวอย่าง การตีความว่าอาชีพราชการเป็นอาชีพที่ทำให้มีความสุข มีผู้ตีความหลายมุมมองว่า การปฏิบัติได้หน้าที่อย่างเต็มความสามารถถึงจะเป็นชีวิตที่มีความสุข แต่บางคนก็ตีความว่าการเป็นราชการมีเป้าหมายเพื่อที่จะได้เป็นเจ้าของคนชาติจึงมีความสุข แต่บางกระแสคิดก็ตีความเรื่องทำงานราชการเพื่อความมั่นคงของชีวิต เพราะได้รับเงินเดือนและสวัสดิการของรัฐอย่างแน่นอนจากการตีความสัจจะที่ต่างกันทำให้แต่ละคนมีวิธีการดำรงชีวิตและทำงานที่ต่างกัน กล่าวคือ แบบแรกเน้นการทำงานตามหน้าที่อย่างจริงจังและตรงไปตรงมา ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน ถ้ามีอำนาจที่เหนือกว่ามาขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ก็จะทำให้ชีวิตเป็นทุกข์ แบบที่สองเน้นการก้าวหน้าตามยศตำแหน่งของชีวิต ชีวิตก็จะขับเคลื่อนด้วยการหาเครือข่ายที่จะทำให้ตนเกิดความก้าวหน้าในอาชีพ ค่าของคนอยู่ที่คนของใคร ปัญหาของ

ชีวิตก็จะอยู่กับการแสวงหาเครือข่ายที่เห็นค่าของตน ส่วนแบบที่สาม เน้นการทำงานไปเรื่อยๆ อย่างมั่นคงและปลอดภัยให้ตนเองไม่มีปัญหากับระบบ ไม่จำเป็นต้องกระตือรือร้นหรือแข่งขันกับใครให้คนอื่นเขาหมั่นใส่ปัญหาของชีวิตคือการไม่เกิดความเจริญงอกงามในหน้าที่การงาน ไม่ได้ใช้ศักยภาพของตนให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่

สัจจะของบุคคลจึงเป็นเรื่องที่แต่ละคนสร้างขึ้นเองในสมองเพื่อให้ตรงกับโลกภายนอก ซึ่งการรู้ในสมองอาจไม่ตรงกันบ้างของแต่ละคน จึงต้องมาเสวนากันเพื่อให้เห็นว่า ต่างคนต่างก็มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง โลกภายนอกจะมีระบบเครือข่ายหรือไม่ ความเชื่อนั้นมีอยู่ ซึ่งแต่ละบุคคลสามารถรู้ได้เพียงส่วนหนึ่ง เพราะโลกภายนอกเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปเรื่อยๆ จึงทำให้ต้องปรับตัวหาความรู้ให้เหมาะสมกับสัจจะที่เปลี่ยนแปลงไป และเมื่อเชื่อในสัจจะของตนเองแล้วก็ควรเคารพสัจจะของผู้อื่นเช่นกัน โดยเชื่อในจุดที่เหมือนกันซึ่งเป็นการแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่าง เพราะถือว่าจุดต่างเป็นพรสวรรค์ของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ก็เพราะความเชื่อในลักษณะเช่นนี้เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม การตีความสัจจะแบบใดจะเหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และปรัชญาหลังนวยุคสายกลางจะสามารถนำมาสัจจะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดความสุขแท้ได้หรือไม่ มนุษย์ซึ่งเป็นผู้มีสัญชาตญาณปัญญาจึงต้องย้อนอ่านใหม่ และเลือกเรื่องที่เหมาะสมกับตนเพื่อค้นหาวิถีการมีความสุขอันเกิดจากการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ได้ เพราะการยึดมั่นในการตีความสัจจะแบบเดียวไม่สามารถตอบโจทย์การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีหลายด้านได้อย่างครอบคลุมเพียงพอ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาว่าสัจจะของมนุษย์ที่พัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักกระบวนการบรรพชนปรัชญาหลังนวยุคสายกลางจะสามารถเป็นความสุขแท้ได้หรือไม่โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปรัชญาเพื่อหาคำตอบใหม่ที่ดีที่สุดในที่สุดจากการประนีประนอมทุกฝ่ายเท่าที่จะทำได้และมีเหตุผลเหนือกว่าทุกฝ่าย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน การตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยทางปรัชญา ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความเชิงปรัชญาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและบทความทางวิชาการ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสัจจะ
2. จำแนกมโนคติหลัก และวิเคราะห์เนื้อหา
3. การตีความเนื้อหาเชิงปรัชญาโดยใช้หลักปรัชญากระบวนการบรรพชน
4. สรุปผลการตีความ การวิเคราะห์ และขยายความหมาย
5. อภิปรายผล

4. สรุปผลการวิจัย

ผลจากการตีความสัจจะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง พบว่า

1) สัจจะ คือ สภาวะของความเป็นจริง ตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลางชี้แจงว่า สัจจะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นตามกรอบความคิดของแต่ละคน ที่ทุกคนบอกว่าเป็นความจริงนั้นเป็นความจริงเฉพาะส่วนของบุคคล ซึ่งรับรู้ได้ตามทักษะความชำนาญของตนเอง สิ่งที่ทุกคนนำมาอ้างจึงเป็นเพียงปรากฏการณ์เฉพาะส่วนของบุคคล ซึ่งไม่ใช่ความจริงสากล เพราะทุกคนไม่สามารถเข้าถึงความจริงสากลได้ ดังนั้น จึงควรร่วมมือกันเพื่อสรุปความคิดเห็นที่ทุกคนได้รับรู้ไว้เป็นข้อมูลและแสดงความคิดเห็นให้ปรากฏแก่คนอื่นที่ไม่รู้ได้รู้โดยทั่วกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความก้าวหน้าในการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้ในโลกต่อไป การตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง เสนอให้ตีความสัจจะอย่างไม่ยึดมั่นถือมั่น หมายถึง การตีความด้วยจิตใจที่เป็นกลาง ไม่มีอคติ ไม่ยึดมั่นถือมั่น (detachment) ว่าสิ่งที่ตนเชื่อเท่านั้นถูกต้องฝ่ายเดียว คนอื่นที่มีเชื่อต่างไปจากตนถือว่าผิดหมด ควรเปิดโอกาสให้กับตนเองและผู้อื่นได้ตั้งข้อสงสัยในสิ่งที่ตนเชื่ออยู่ เพื่อจะได้พิสูจน์สัจจะที่ตนเชื่ออยู่ว่าสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้จริงหรือไม่ เพียงใด และในขณะเดียวกัน ก็พิจารณาในส่วนดีของทุกๆ ทาง หากเห็นว่าสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้จริง ก็ควรน้อมรับนำมาเป็นข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเราให้สูงขึ้นต่อไป เนื่องจากว่า สัจจะเป็นภาวะของความเป็นจริงที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การยึดมั่นถือมั่นอยู่ที่สัจจะเดียวโดยไม่เปลี่ยนแปลงจึงเสมือนกับการกักขังตัวเองไว้ในโลกแห่งจินตนาการของตน หากมีความสุขก็เป็นความสุขแบบมโนคติซึ่งอาจเหมาะสมสำหรับคนบางคนหรือบางช่วงเวลา แต่ก็ทำให้ไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตไปสู่ความสุขแท้ตามความเป็นจริงได้ และอาจสร้างปัญหาจากความยึดมั่นถือมั่นนั้นกับตนเอง ผู้อื่น และสังคม จากการไม่กล้าเผชิญหน้ากับความจริงด้านอื่นๆ

2) การตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง เน้นการเข้าใจชีวิตให้สามารถปรับตัวอยู่กับความจริงที่เกิดขึ้นได้โดยไม่ยึดติดกับความสมบูรณ์แบบของชีวิต ดังที่ ดีฮาย กล่าวไว้ว่า “ความเข้าใจของมนุษย์จึงมีสิทธิ์ก้าวหน้าเรื่อยไปแต่ไม่มีวันสมบูรณ์” การตีความสัจจะ ก็เช่นกันแม้เราจะเข้าใจได้ดีสักเพียงใด แต่ก็ไม่มีวันสมบูรณ์ (ยกเว้นศาสนา) เพราะความเป็นจริง (reality) เป็นสิ่งที่แต่ละคนเข้าถึงได้เพียงส่วนหนึ่งตามขอบฟ้าของตนเอง แต่ละคนจึงอาจขยายขอบฟ้าของตนได้ด้วยการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันความรู้แก่กันและกัน ยิ่งให้ก็ยิ่งขยายขอบฟ้าของตนให้กว้างขวางขึ้นเรื่อยๆ ด้วยการ ใช้หลักการวิจารณ์ญาณเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้และการคิดตัดสินใจเพื่อกระทำการต่างๆ อย่างรอบคอบ ซึ่งประกอบด้วยหลักการ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การใช้หลักการวิจารณ์ญาณ หมายถึง กระบวนการใช้ความคิด 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ เพื่อแยกประเด็นต่างๆ ในประเด็นที่ต้องการ 2) การวิจักษ์ ประเมินค่าประเด็นต่างๆ ที่ได้วิเคราะห์ว่า มีคุณค่าดีเพียงพอสำหรับการนำไปใช้ เลือกเก็บเอาเฉพาะส่วนดี มาสังเคราะห์ 3) การวิจารณ์ นำส่วนดีที่สังเคราะห์ได้ไปประยุกต์ใช้สำหรับการแก้ไขปัญหา และ ขั้นตอนที่ 2 การใช้หลัก 3 กล้า ตามแนวคิดของลัทธิอัตถิภาวะนิยม (Existentialism) ประกอบด้วย 1) กล้าเผชิญปัญหา 2) กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ 3) กล้าลงมือกระทำการด้วยความรับผิดชอบ โดยยึดถือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ทั้ง 2 ขั้นตอนเป็นการใช้หลักการวิจารณ์ญาณตามแนวคิดกระบวนทรรศน์หลังนวยุคนิยม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกสถานการณ์

3) การตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง มีเป้าหมาย คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการมุ่งความสุขแท้ตามความเป็นจริง (Authentic Happiness according to reality) เป็นการเน้นการตีความตามสัญญาตณณมนุษย์ที่มีปัญญาเป็นตัวนำ คือ การสนใจในความสุขและความทุกข์ของตนเอง/ของผู้อื่น/ของสิ่งต่างๆ ด้วยความคิด/ด้วยภาษา/ด้วยการกระทำทุกครั้งที่มีการตีความดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้น ย่อมหมายถึง การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีความสุขของผู้ตีความ มีศักยภาพที่จะบัลลาลความสุขแท้ตามความเป็นจริงแก่ผู้ที่กระทำตามระดับความจริงของสิ่งนั้น ความสนใจในความสุขและความทุกข์ของผู้อื่น/สิ่งอื่นสามารถทำได้ใน 4 ลักษณะตามกละและเทศะที่เหมาะสม คือ 1) พลังสร้างสรรค์หรือการสร้างสรรค์ (Creativity) การสร้างสรรค์ คือ การคิดหรือทำสิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน เป็นการเพิ่มความก้าวหน้าแก่นมนุษยชาติ เปิดโอกาสให้มีการประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์โดยทั่วไป แต่ถ้าเกิดโทษก็ต้องการปรับตัว 2) พลังปรับตัวหรือการปรับตัว (Adaptivity) คือ การดัดแปลง การประยุกต์ใช้ให้มีคุณ ปราศจากโทษ หรือดัดแปลงโทษให้เป็นคุณ 3) พลังร่วมมือหรือการร่วมมือ (Collaboration) เป็นการประสานความร่วมมือ หรือการมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งมีอยู่หลายระดับ 4) พลังแสวงหา (Requisitivity) เป็นศักยภาพทางปัญญาที่สามารถคิดค้นหาสิ่งที่ขาดหายมาเพิ่มเติมให้กับชีวิตอยู่เสมอ พลังแห่งการแสวงหานี้นอกจากจะช่วยให้เกิดการพัฒนายอย่างไม่หยุดยั้งในโลกนี้แล้ว ยังมีศักยภาพในการสามารถเข้าใจถึงโลกหน้าด้วยการหยั่งรู้อีกด้วย การพัฒนาในลักษณะนี้จะควบคู่ไปกับการพัฒนาความสุข ซึ่งเป็นความสุขทั้งของตนเอง ผู้อื่น และส่วนรวม ซึ่งจะเป็นผลดีต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาแบบนี้เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน

4) สรุป สัจจะเป็นภาวะของความเป็นจริงที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การยึดมั่นถือมั่นอยู่ที่สัจจะเดียวโดยไม่เปลี่ยนแปลงจึงไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดความสมดุลกับภาวะของความเป็นจริง ปรัชญาหลังนวยุคสายกลางจึงเน้นการเข้าใจชีวิตให้สามารถปรับตัวอยู่กับความจริงที่เกิดขึ้นได้โดยไม่ยึดติดกับความสมบูรณ์แบบของชีวิต ด้วยการใชหลักการวิจารณ์ญาณเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้และการคิดตัดสินใจเพื่อกระทำการต่างๆ อย่างรอบคอบ และมีเป้าหมายคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการมุ่งความสุขแท้ตามความเป็นจริง

5. อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลผ่านวิชาวิธีเพื่อแลกเปลี่ยนเหตุผลระหว่างสองฝ่าย คือ ฝ่ายกระบวนทรรศน์ปรัชญานวยุคและฝ่ายกระบวนทรรศน์ปรัชญาหลังนวยุคสายกลางไว้ ดังนี้

การตีความสัจจะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง อภิปรายผลได้ว่าจากที่ฝ่ายตรงข้ามได้เสนอเหตุผลไว้ว่า การตีความสัจจะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องมาจากกระบวนทรรศน์ของนวยุคมาถึงจะถูกต้องตามความเป็นจริง ด้วยเหตุผลสำคัญ คือ เอกภพมีกฎเกณฑ์ตายตัวที่เชื่อมสัมพันธ์กันเป็นระบบเครือข่าย ซึ่งปัญญาของมนุษย์สามารถไต่เรียงรู้ด้วยสมรรถภาพเหตุผล และส่งต่อกันด้วยภาษาที่สามารถแสดงความสัมพันธ์หรือตรรกะของความเข้าใจ ยิ่งค้นพบระบบเครือข่ายได้มากเท่าไรก็ยังสามารถแตกเป็นสาขาวิชาการต่างๆ ที่มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเป็นผู้รู้ลึกในแต่ละด้าน ดังนั้น การตีความต่างๆ ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงนั้นควรจะอ้างอิงผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านตามหลักวิชาการ หรืองานวิจัยที่มีการรับรองว่า

น่าเชื่อถือ ดังที่ออกัส กงต์ (August Comte) ได้เสนอไว้ว่า ความรู้มนุษย์ที่ควรบรรลุถึง ได้แก่ ขั้นปฏิฐาน (positive stage) อันวิธีการวิทยาศาสตร์รับรองซึ่งไม่สนใจให้คำตอบเกี่ยวกับมูลเหตุสุดท้าย (ultimate origins) หรืออำนาจที่เข้าถึงไม่ได้ ตลอดจนจุดมุ่งหมายสุดท้าย (final purposes) แต่เราสามารถบรรลุถึง การบรรยายถึงความสัมพันธ์ที่สังเกตได้ระหว่างปรากฏการณ์ (Peter Halfpenny, 1982)

เหตุผลของฝ่ายตรงข้ามดูเหมือนว่า “การตีความสัจจะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องมาจากระบบเครือข่ายของนวยุคภาพเท่านั้นถึงจะถูกต้องตามความเป็นจริง” เพราะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มีความน่าเชื่อถือและเป็นสากล แต่ผู้วิจัยกลับมีความคิดเห็นตรงกันข้ามว่า การตีความดังกล่าวยังมีจุดอ่อนที่สามารถโต้แย้งได้ ข้อสรุปดังกล่าวเกิดจากการตีความที่ละเอียดในเรื่องคุณค่าของสัจจะในระดับปัจเจกและสิ่งอื่นที่อยู่นอกระบบเครือข่าย ไม่สอดคล้องกับความจริงของชีวิตที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นหลักสำคัญของปรัชญาหลังนวยุคสายกลางที่ชี้แนะว่า สัจจะ คือ สภาวะของความเป็นจริงที่ปรากฏขึ้นผ่านกรอบความคิดหรือการตีความของแต่ละคน ที่ทุกคนบอกว่าเป็นความจริงนั้นเป็นความจริงเฉพาะส่วนของบุคคล ซึ่งรับรู้ได้ตามทักษะความชำนาญของตนเอง สิ่ง que ทุกคนนำมากล่าวจึงเป็นเพียงปรากฏการณ์เฉพาะส่วนของบุคคล ซึ่งไม่ใช่ความจริงสากล เพราะทุกคนไม่สามารถเข้าถึงความจริงสากลได้ แม้ฝ่ายตรงข้ามจะยืนยันว่า วิธีการวิทยาศาสตร์จะแก้ปัญหาทุกอย่างของมนุษย์ได้ เพราะสัจจะที่ค้นพบนั้นตรงกับความเป็นจริงในระบบเครือข่ายนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ การรู้กฎเกณฑ์ของโลกจะทำให้โลกนี้เป็นสวรรค์สำหรับมนุษย์ทุกคน ผู้ที่ยึดถือปรัชญาแบบนี้จะทุ่มเททุกอย่างเพื่อผลักดันการค้นคว้าวิทยาศาสตร์ให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวบางคน ที่หัวรุนแรงอาจวางนโยบายทำลายความเชื่อ ความหวัง และความสุขในโลกหน้าทุกรูปแบบ (W.T. Jones, 1969: 3) โดยมีเป้าหมายจะทำให้ในวันหนึ่งสามารถสร้างยาที่รักษาโรคได้ทุกชนิด อาจจัดความตายและความชราภาพ วิธีการวิทยาศาสตร์จะช่วยวางระเบียบสังคมให้มนุษย์ได้แบ่งปันส่วนความสุขกันอย่างยุติธรรม แต่ละคนได้แบ่งส่วนการทำงานแต่น้อยที่สุด และใช้เวลาส่วนที่เหลือส่วนใหญ่หาความบันเทิง อย่างไรก็ตาม กังวลและความกังวลใดๆ ทั้งสิ้น และสามารถสร้างโลกนี้ให้เป็นดังสวรรค์ ซึ่งนำไปสู่ ทฤษฎีในทางวิชาการสาขาต่างๆ โดยเน้นคุณภาพชีวิตที่วัดได้ ตรวจสอบได้ และเชื่อมั่นว่า เมื่อมี การพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับที่เหมาะสม มนุษย์ทุกคนก็จะมีมีความสุขได้อย่างเท่าเทียมกัน นำไปสู่นโยบายในการพัฒนาประเทศและชาติต่างๆ ทั่วโลก ความรู้หรือสัจจะที่ตรงกับความเป็นจริงนั้นจะต้องมาจากระบบเครือข่ายที่สามารถพิสูจน์ ค้นคว้าทดลองจากระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้เท่านั้น ส่วนหลักคำสอนทางเทววิทยาหรือศาสนาเป็นหลักคำสอนที่มลาย เป็นความรู้ขั้นต่ำสุด แม้กระทั่งหลักคำสอนทางปรัชญาก็เป็นแค่วิทยาศาสตร์เทียม จะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อยอมเป็นสาวรับใช้วิทยาศาสตร์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่วิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์ได้ในเชิงตรรกะนั้นั้น วิทยาศาสตร์จึงใช้ตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือในการหาความจริง (เมธา หริมเทพาธิป, กิรติ บุญเจือ และพระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, 2558)

แต่หากมองด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตแล้ว มนุษย์ต้องเลือกตัดสินใจและรับผิดชอบชีวิตด้วยตนเอง ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านตามหลักวิชาการเป็นเพียงผู้ชี้แนะไม่ใช่ผู้รับผิดชอบชีวิตของเราเหมือนพ่อแม่ตอนที่เรายังเด็ก สังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและมีความซับซ้อนมากขึ้นตัวแปรของสัจจะแต่ละด้านก็ยิ่งเยอะมากขึ้น ปรัชญาหลังนวยุคสายกลางจึงเสนอให้ตีความสัจจะอย่างไม่ยึดมั่นถือมั่น หมายถึง การตีความ

ด้วยจิตใจที่เป็นกลาง ไม่มีอคติ ไม่ยึดมั่นถือมั่น (detachment) ว่าสิ่งที่ตนเชื่อเท่านั้นถูกต้องฝ่ายเดียว คนอื่นที่มีเชื่อต่างไปจากตนถือว่าผิดหมด ซึ่งเมื่อพิจารณาด้วยปัญญาตามกระบวนการตรรกะหลังนวยุคย่อมมองเห็นว่าที่ผ่านมามนุษย์ใช้ปัญญาไปเพื่อสนับสนุนความสุขไม่แท้และยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นความสุขแท้จึงได้เกิดทุกข์ในชีวิต (สิริกร อมฤตวาริน 2565) จึงควรเปิดโอกาสให้กับตนเองและผู้อื่นได้ตั้งข้อสงสัยในสิ่งที่ตนเชื่ออยู่เพื่อจะได้พิสูจน์สัจจะที่ตนเชื่ออยู่ว่าสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้จริงหรือไม่ เพียงใด และในขณะเดียวกันก็พิจารณาในส่วนดีของทุกๆ ทาง หากเห็นว่าสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้จริง ก็ควรน้อมรับนำมาเป็นข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเราให้สูงขึ้นต่อไป (กิริติ บุญเจือ, 2545: 199) การตีความสัจจะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงไม่มีสูตรสำเร็จรูปที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนมีความสุขแท้เหมือนที่ปรัชญานวยุคกล่าวไว้ได้ แต่ปรัชญาหลังนวยุคสายกลางก็ไม่ได้ต่อต้านหรือปฏิเสธระบบเครือข่าย แต่ชี้แนะว่าตอนนี้กระบวนการวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถเข้าใจระบบเครือข่ายทั้งหมดได้ ดังนั้น จึงอย่าพึ่งยืนยันว่ากระบวนการวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียวจะตอบโจทย์ทุกอย่างของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการตีความสัจจะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เพราะหลังจากไอน์สไตน์ค้นพบทฤษฎีสัมพัทธภาพทำให้ชาวโลกรู้ชัดว่า กฎทางวิทยาศาสตร์ที่อ้างความเป็นสากลนั้นไม่ได้มีความตายตัวแน่นอนเหมือนอย่างทีมนวยุคนิยมกล่าวอ้าง ความจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นเพียงข้อมูลหรือข้อเท็จจริง (fact) ที่ยอมรับว่าจริงในปัจจุบันเท่านั้น แต่ในกาลอนาคตไม่แน่นอน มีการค้นพบสิ่งใหม่มาหักล้างสิ่งเก่าอยู่เสมอ ดังนั้น ความเป็นจริง (reality) เป็นสิ่งที่แต่ละคนเข้าถึงได้เพียงส่วนหนึ่งตามขอบฟ้าของตนเอง แต่ละคนจึงอาจขยายขอบฟ้าของตนได้ด้วยการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันความรู้แก่กันและกัน ยิ่งให้ก็ยิ่งขยายขอบฟ้าของตนให้กว้างขวางขึ้นเรื่อยๆ (Dilthey, 1976) เมื่อพลังสร้างสรรค์ในมนุษย์สามารถคิดค้นคำตอบใหม่ๆ ที่ดูสมเหตุสมผลกว่าคำตอบเดิม กฎทางวิทยาศาสตร์ก็สามารถเปลี่ยนไปได้เสมอ ดังนั้น ปรัชญาหลังนวยุคนิยมสายกลางจึงเน้นเสริมสร้างวิจารณ์ญาณให้กับผู้ตีความเพื่อเป็นเครื่องมือสร้างในการสร้างความรู้และการคิดตัดสินใจเพื่อกระทำการต่างๆ อย่างรอบคอบ ซึ่งประกอบด้วยหลักการ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การใช้หลักการวิจารณ์ญาณ หมายถึง กระบวนการใช้ความคิด 3 ขั้น ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ เพื่อแยกประเด็นต่างๆ ในประเด็นที่ต้องการ 2) การวิจักษ์ ประเมินค่าประเด็นต่างๆ ที่ได้วิเคราะห์ว่า มีคุณค่าดีเพียงพอสำหรับการนำไปใช้ เลือกเก็บเอาเฉพาะส่วนดี มาสังเคราะห์ 3) การวิธาน นำส่วนดีที่สังเคราะห์ได้ไปประยุกต์ใช้สำหรับการแก้ไขปัญหา และขั้นตอนที่ 2 การใช้หลัก 3 กล้า ตามแนวคิดของลัทธิอัตถิภาวะนิยม (Existentialism) ประกอบด้วย 1) กล้าเผชิญปัญหา 2) กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ 3) กล้าลงมือกระทำการด้วยความรับผิดชอบ โดยยึดถือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ทั้ง 2 ขั้นตอนเป็นการใช้หลักการวิจารณ์ญาณตามแนวคิดกระบวนการตรรกะหลังนวยุคนิยม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกสถานการณ์ (รวีช ตาแก้ว, 2018) จึงสรุปได้ว่าสัจจะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นตามกรอบความคิดของแต่ละคน ที่ทุกคนบอกว่าเป็นความจริงนั้นเป็นความจริงเฉพาะส่วนของบุคคล ซึ่งรับรู้ได้ตามทักษะความชำนาญของตนเอง สิ่งที่ทุกคนนำมากล่าวจึงเป็นเพียงปรากฏการณ์เฉพาะส่วนของบุคคล ซึ่งไม่ใช่ความจริงสากล เพราะทุกคนไม่สามารถเข้าถึงความจริงสากลได้ ดังนั้น จึงควรร่วมมือกัน เพื่อสรุปความคิดเห็นที่ทุกคนได้รับรู้ไว้เป็นข้อมูลและแสดงความคิดเห็นให้ปรากฏแก่คนอื่นที่ไม่รู้โดยทั่วกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความก้าวหน้าในการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้ในโลกต่อไป (รวีช ตาแก้ว, 2019) แม้สัจจะที่แต่ละบุคคลค้นพบจะขัดแย้งกับระบบเครือข่าย หากได้เสริมสร้างวิจารณ์ญาณให้กับผู้ตีความ

รวมทั้งให้ใช้พลังสร้างสรรค์ พลังปรับตัว พลังร่วมมือ และพลังแสวงหา เพื่อสามารถเข้าถึงความสุขแท้ของชีวิตในแต่ละช่วง ย่อมสามารถยอมรับได้ว่าเป็นสิ่งที่จะสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ อย่างไรก็ตาม การตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลางมีข้อเสียคือ ไม่มีสูตรสำเร็จรูปตายตัวที่ทุกคนจะลอกเลียนแบบเอาไปใช้ได้เหมือนได้ เพราะสัจจะเป็นภาวะของความเป็นจริงที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่สามารถเข้าใจได้จากการรู้จักตัวเองและแลกเปลี่ยนสัจจะกับผู้อื่นอย่างไม่ยึดมั่นถือมั่น การตีความสัจจะจึงมีการพัฒนาไปได้อย่างเรื่อยๆ เปรียบได้กับการออกแบบชีวิตของตนเองให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วง จึงลอกเลียนกันไม่ได้ แต่สามารถแนะนำให้ไปประยุกต์ใช้ในแบบของแต่ละคนได้

ผู้วิจัยได้พบว่าผลการวิจัย เป็นองค์ความรู้ใหม่ด้านปรัชญาและจริยศาสตร์เกี่ยวกับการตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลางซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตของผู้นับในสังคมไทยยุคปัจจุบันได้อย่างน่าสนใจ โดยมุ่งเน้นความสุขแท้จากความเป็นจริงจากการเสริมสร้างวิจารณ์ญาณให้กับผู้ตีความรวมทั้งให้ใช้พลังสร้างสรรค์ พลังปรับตัว พลังร่วมมือ และพลังแสวงหา เพื่อสามารถเข้าถึงความสุขแท้ของชีวิตในแต่ละช่วงวัย ซึ่งเหมาะสมกับทุกช่วงวัยและทุกยุคสมัยที่ต้องการเรียนรู้ชีวิตให้เกิดความเข้าใจสัจจะหลายด้านทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม การพัฒนาในลักษณะนี้จะควบคู่ไปกับการพัฒนาความสุข ซึ่งเป็นความสุขทั้งของตนเอง ผู้อื่น และส่วนรวม ซึ่งจะเป็นผลดีต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาแบบนี้เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน (สุदारรัตน์ น้อยแรม, 2014) ซึ่งการมองตามทฤษฎะปรัชญาหลังนวยุคสายกลางนี้ทำให้มุมมองในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามความต้องการของมนุษยชาติ

6. ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาพบว่า การตีความสัจจะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลางเป็นองค์ความรู้ใหม่ด้านปรัชญาและจริยศาสตร์เกี่ยวกับการตีความสัจจะตามแนวคิดปรัชญาหลังนวยุคสายกลางซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตของผู้นับในสังคมไทยยุคปัจจุบันได้อย่างน่าสนใจ เพราะมนุษย์ทุกคนมีการตีความสัจจะของตนเองไม่แบบใดก็แบบหนึ่งทุกคน การตีความสัจจะที่ไม่เหมาะสมก่อให้เกิดความยุ่งยากในชีวิต นับตั้งแต่ตัดสินใจจนถึงการปฏิบัติ การตีความสัจจะที่เหมาะสมจะทำให้มีความอบอุ่นใจในการดำรงชีพ มีความพอใจกับสภาพปัจจุบันของชีวิต และกล้าตัดสินใจทุกอย่างด้วยความเชื่อมั่นในตัวเอง การตีความสัจจะที่เหมาะสมนั้น จะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชีวิต เพราะโลกภายนอกมีการพัฒนาไปเรื่อยๆ และเมื่อเชื่อในสัจจะของตนแล้วก็ควรเคารพในสัจจะของผู้อื่นเช่นกัน โดยเชื่อในจุดที่เหมือนกันซึ่งเป็นการแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่าง เพราะถือว่าจุดต่างเป็นพรสวรรค์ของแต่ละบุคคล โดยมุ่งเน้นความสุขแท้ตามความเป็นจริงจากการเสริมสร้างวิจารณ์ญาณให้กับผู้ตีความ รวมทั้งให้ใช้พลังสร้างสรรค์ พลังปรับตัว พลังร่วมมือ และพลังแสวงหา เพื่อสามารถเข้าถึงความสุขแท้ของชีวิตในแต่ละช่วงวัย ซึ่งเหมาะสมกับทุกช่วงวัยและทุกยุคสมัยที่ต้องการเรียนรู้ชีวิตให้เกิดความเข้าใจสัจจะหลายด้านทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ซึ่งการมองตามทฤษฎะปรัชญาหลังนวยุคสายกลางนี้ทำให้มุมมองในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามความต้องการของมนุษยชาติ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป ผลจากการศึกษาทำให้พบว่าเรื่องการศึกษาความสัจจะเป็นเรื่องพื้นฐานที่สำคัญต่อการเข้าใจตนเอง ผู้อื่น และสังคมจึง ควรจัดทำแบบแผนการศึกษาความสัจจะตามหลักปรัชญากระบวนการ 5 เพื่อใช้เป็นกุญแจสำคัญในการสอนนักเรียน นักศึกษา ให้เข้าใจรูปแบบการศึกษาความสัจจะของชีวิตในแต่ละรูปแบบเพื่อให้เกิดความเข้าใจตนเอง ผู้อื่น และสังคมต่อไป

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. (2545ก). **ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มต้น เริ่มรู้จักปรัชญา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
- เมธา หริมเทพาธิป, กิริติ บุญเจือ และพระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2558). **เกณฑ์ตัดสินความจริงตามหลักกาลามสูตร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน**. วารสารวิชาการธรรมสาร. 13(3): 69-78.
- วิชิต ตาแก้ว. (2561). **Moderate post-modern principle**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://philosophy-suansunandha.com/2018/05/23/postmodern-principle> [22 ธันวาคม 2564].
- วิชิต ตาแก้ว. (2562). **goodness-beautiful-life**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://philosophy-suansunandha.com/2019/06/18/goodness-beautiful-life> [22 ธันวาคม 2564].
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **โลกทัศน์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=โลกทัศน์-๑๐-กรกฎาคม-๒๕๕๐> [22 ธันวาคม 2564]
- สุภารัตน์ น้อยแรม. (2557). **Authentic happiness**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://philosophy-suansunandha.com/2014/07/08/ความสุขแท้> [22 ธันวาคม 2564]
- สิริกร อมฤตวาริน. (2565). **Sufficient Life**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปีเปส
- Dilthey, W. (1976). **Selected Writing**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jones, W.T. (1969). **A History of Western Philosophy**. New York: Harcourt Brace.
- Peter Halfpenny. (1982). **Positivism and sociology: explaining social life**. London: George Allen & Unwin.